

Artikel

WIE WIL ER WETEN? OP ZOEK NAAR WAARHEID IN GEPOLARISEERDE TIJDEN AAN DE HAND VAN KANTS MODI VAN VOOR WAAR HOUDEN

Dries Josten

Het is een platitude dat we in een steeds meer gepolariseerde wereld leven.¹ Hieronder valt niet alleen de verdere polarisatie tussen de linker- en rechterzijde van het politieke spectrum, maar ook het debat rond COVID-19. In de tijden van COVID-19 en de nasleep daarvan word je ofwel weggezet als complotdenker zodra je twijfel uit, ofwel word je een slapend schaap genoemd dat blind mee zou stappen met de massa. De binaire positionering houdt zichzelf in stand. Bij het betreden van het debat word je automatisch naar een van de kanten verwezen en daardoor wordt de waarheidsvraag gereduceerd tot een gevecht tussen voor of tegen, waar of vals, 1 of 0. Voor wie de afgelopen periode echter geconfronteerd werd met iemand in de naaste kring die radicaal tegen de coronamaatregelen was, zal de ongemakkelijkheid die zo'n vernauwing met zich meebrengt niet vreemd zijn. Het vertaalt zich als: sta je aan mijn kant of niet?

De eis zich te identificeren met één kant toont echter meer dan wat er expliciet gesteld wordt. Deze toont de subjectieve betrokkenheid in het spreken op een zeer reële manier. Tijdens een onlinelezing over complotdenkers, gegeven ten tijde van de tweede lockdown, stelde iemand uit het publiek de vraag hoe ze verder moest met een van haar beste vriendinnen, die sterk geloofde in verschillende complotten met betrekking tot COVID-19. Haar vraag bleef onbeantwoord, maar ze was geen uitzondering tijdens de coronacrisis. We vinden verschillende verhalen terug waarin mensen getuigen over het verlies van iemand door diens geloof in een complot achter de coronacrisis.² De radicale eis zich te identificeren mét mij of tégen mij, toont een interpellatie die in alle spreken ligt: hij onthult dat datgene wat gezegd wordt, ondersteund en bekrachtigd wordt door diegene die het uitspreekt. Zowel de complottheoretici als SKEPP-adepten³ leggen geen rekenschap af van deze dimensie van ons spreken. Beide discoursen articuleren niet wat hun spreken valideert. Men zou met hen moeten instemmen, want het is nu eenmaal *waar*. In zo'n visie concentreert de strijd zich op de argumentpositie, dat wil zeggen de plaats van de variabele, en is er geen oog voor de functie die de plaats opent waar het argument kan verschijnen. De functionele plaats wijst op de ruimte waarbinnen de variabele de argumentplaats kan innemen en zodoende een 'waarde' oplevert.⁴ Beide kampen hebben gemeen dat ze de waarheid, als datgene wat hun spreken *waarheid* verleent, onbenoemd laten. In

het licht van die vaststelling argumenteer ik dat de naïeve twijfel van iemand die het niet weet vruchtbaarder is voor een discussie. Vanuit dat opzicht rijst de nood om opnieuw aloude filosofische vragen te stellen: Waar verblijft de waarheid? Kunnen wij de waarheid over de waarheid zeggen? Ik neem deze vraag op aan de hand van Immanuel Kants (1724-1804) zogenaamde ‘modi van voor waar houden’ en zijn principes van waarheid. Vooraleer ik deze discussie aansnijdt, zal ik in de eerste sectie de argumentatieve structuur van SKEPP en die van complotdenkers behandelen. Dat zal tonen waarom discussies zoals die tussen SKEPP en complotdenkers zich beperken tot het object waarover ze spreken. Dat wil zeggen, men beperkt zich in deze discussie tot het argumenteren voor de eigen positie op basis van de zogenaamde eigenschappen van het object, op basis van wat het geval is.⁵ Deze paper berust op de hypothese dat deze werkwijze een *kritische* discussie uitsluit. Vervolgens ga ik in op Kants notie van waarheid om van daaruit de vraag te stellen naar *wat* überhaupt iets waar maakt. Daaropvolgend bespreek ik Kants modi van voor waar houden en beargumenteer ik dat deze volgen uit zijn epistemologische principes. Ten slotte articuleer ik de relevantie van die principes en modi in het licht van het debat, zoals in de eerste sectie uiteengezet.

Argumentatiestructuur bij SKEPP-adepten en enkele complotdenkers

Centraal staat hier de oppositie tussen SKEPP (Studiekring voor Kritische Evaluatie van Pseudowetenschap en het Paranormale) en complottheoretici. Deze studiekekring karakteriseert zijn onderneming als volgt: “[SKEPP] vraagt harde bewijzen en/of logische verklaringen in plaats van vergezochte en ongecontroleerde verhaaltjes”.⁶ Een van SKEPP’s vaste en recent populaire tegenstanders zijn complottheoretici, waaronder Mattias Desmet en de VZW Viruswaanzin. Viruswaanzin en SKEPP bestrijden elkaar, in tegenstelling tot wat ze zelf beweren, op hetzelfde veld, namelijk het veld van de feiten. Dat wil zeggen, beide kampen twisten om de waarheid van de feiten en laten zo de mogelijkhedenvoorwaarden van feiten onbenoemd.

Hoewel Viruswaanzin niet bepaald veel wetenschappelijke allure heeft, meet het zich die wel aan. De kritiek die zij geven op het coronabeleid beroept zich op dezelfde noties als het beleid zelf. Zo beargumenteert Viruswaanzin dat de data verkeerd geïnterpreteerd worden: “Nochtans daalt het reproductiegetal al van 20 oktober gestaag, wel oscillerend, maar er zit een duidelijke daling in”.⁷ Of: “Prof. Van Gucht beweert ook dat er in “Engeland” een “hoog” plateau zou zijn. In werkelijkheid zijn er in Groot-Brittannië actueel 35 doden per dag, komende van 100. België zit op 40 doden met 11,4 miljoen inwoners, in de UK zijn er 67 miljoen inwoners”.⁸ Het object van Viruswaanzin verschilt argumentatief gezien dus niet van dat van haar tegenstander. Het object van discussie stemt overeen, bv. het reproductiegetal. Tevens beroept Viruswaanzin zich op een autoriteit ten

einde de autoriteit van het beleid aan te vallen. Aangezien het object verondersteld wordt hetzelfde te zijn, vervallen argumenten tot verwijten in een wedstrijd om wie over de grootste autoriteit beschikt om over de feiten te kunnen en mogen spreken. Neem bijvoorbeeld het artikel “Opnieuw verschalkt slechte wiskunde de politici”, op de website van Viruswaanzin. Hier lezen we het volgende:

“In Zuid-Afrika is Omikron al een paar dagen op de terugweg na een vertraging in de groei en een piek in het 7-daags gemiddelde op 17 december van nog geen 24.000 gevallen. Intussen gezakt naar 19.400 gemiddeld. Ter vergelijking: België had de voorbije dagen een piek van 18.000 gevallen, met 11,4 mio. inwoners tegen 60 mio. in Zuid-Afrika. Naar België teruggebracht gaat het dus om een piek van 4560 gevallen. Intussen verminderen de ziekenhuisopnames in Zuid-Afrika, die nooit zwaar gepiekt hebben. Het aantal doden is er bijzonder laag. De voorbije dagen gemiddeld minder dan 50 per dag”.⁹

De auteurs steunen op het idee dat hun wiskunde correcter zou zijn dan die van hun tegenstander. Wederom beperkt de argumentatie zich tot het verdedigen van de claim dat men dé of de énige autoriteit ten aanzien van een en hetzelfde object is. Viruswaanzin en haar tegenstanders lijken over hetzelfde object te spreken, en zo komen we tot een ogenschijnlijke contradictie. Nochtans komen we *alleen* tot een contradictie in de veronderstelling dat beide kampen inderdaad om hetzelfde object twisten. Impliciet aan die contradictie is de veronderstelling dat we ons alleen middels de opheffing, dat wil zeggen annihilatie, van de these óf de antithese, van de contradictie kunnen ontdoen. De waarheid van de ene impliceert immers de valsheid van de andere.

Dat ‘complottheoretici’ zich een wetenschappelijk discours aanmeten, is ook de SKEPP-beweging niet ontgaan. In een interessant artikel van Boudry, Blancke en Pigliucci¹⁰ over waarom irrationele theorieën wetenschappelijkheid imiteren, geraken de auteurs echter in de knoop van zodra zij proberen te verantwoorden hoe men een ware van een valse expert kan onderscheiden. Zo halen de auteurs de volgende vuistregels van Alvin Goldman aan: 1) het nagaan van de argumenten die voorgelegd worden in de discussie (in hoeverre slaagt de expert erin de argumenten van de tegenpartij te weerleggen?); 2) in hoeverre de expert in kwestie ondersteund wordt door andere experts uit dezelfde discipline; 3) het nagaan van de behaalde diploma’s van de expert; 4) het nagaan van de bias van de expert in kwestie (heeft de persoon in kwestie belangen bij het onderwerp?); 5) de geschiedenis van de expert in kwestie (heeft de persoon een controversieel verleden?).¹¹ Deze vijf vuistregels zouden een leek toestaan om enige epistemische waakzaamheid aan de dag te leggen. Deze vuistregels zijn echter geen principes en het wordt al snel duidelijk dat ze er vooral toe dienen om te vermijden dat men daadwerkelijk naar principes op zoek gaat. Als vuistregels richten ze zich op het vertrouwen in een ‘expert’, maar de grond van deze regels is intersubjectief. In regel 2 staat de plaats van de veronderstelde expert tussen andere experts centraal, regel 3 focust zich op de behaalde diploma’s, welke

verleend worden in sociale contexten, zij het in combinatie met bepaalde voorwaarden. Regel 4 en 5 zijn het meest paranoïde van aard en vragen naar de mogelijke, al dan niet expliciete, agenda van de expert in kwestie.¹² Met andere woorden, de vuistregels functioneren als disciplinerend op basis van een intersubjectieve norm en slagen er niet in om daar voorbij iets omtrent waarheid te vatten.¹³

Laten we daarom de kritiek van SKEPP op ‘pseudowetenschap’ eens bekijken. Zo vinden we in “Wie de menselijke geest wil begrijpen, leest beter Darwin dan Freud”¹⁴ van Maarten Boudry argumenten die stelen op de sociale band, voornamelijk op de wetenschappelijke consensus¹⁵. Neem bijvoorbeeld de vraag die hij beantwoordt: “Waarom vielen zoveel intelligente mensen in de ban van psychoanalyse?”¹⁶ In zijn antwoord verklaart Boudry enkel Freuds populariteit en argumenteert dat die populariteit niet voldoende is om tot waarheid te besluiten. Zo wordt in eerste instantie Freuds schrijfstijl aangehaald: “Freud was een begenadigd en erudiet schrijver die op briljante wijze een mythe rond zichzelf schiep, als een heroïsche enkeling die optornde tegen de weerstand van de wereld.”¹⁷ Of waarom precies dan de intellectuelen¹⁸ van Freud smullen: “Ze [Freuds theorie] zit vol duistere en smeuïge verhalen over seksuele perversies en verlangens, wat lezers altijd aangetrokken en geprikkeld heeft, en ze is ook gewoon vernuftiger dan andere pseudowetenschappen, met complexe symbolische en taalkundige analyses over dromen, versprekingen en kunst”.¹⁹ De populariteit van Freud is dus gebaseerd op zijn ‘erudiete’ schrijfstijl en de van seks bolstaande verhalen waarover Freud vertelde. Boudry’s argumenten gaan voor een deel op, echter gelden ze niet louter voor Freuds theorie. Sterker nog, de argumenten staan op geen enkele manier toe te bepalen wat waar is en wat vals. Boudry’s argumenten hebben enkel een negatieve functie. Dat wil zeggen, ze articuleren dat een erudiete en aantrekkelijke schrijfstijl *geen* voldoende noch noodzakelijke voorwaarde voor waarheid is. Net als de vuistregels argumenteert Boudry op geen enkele manier wat het spreken van een expert *waar* maakt. Er wordt geen principe gegeven om waar van vals te onderscheiden. Boudry veronderstelt net als Viruswaanzin dat we over hetzelfde object spreken en acht het vervolgens voldoende om het spreken van de ander met betrekking tot het object in diskrediet te brengen door diens autoriteit aan het wankelen te brengen. De argumentatie negeert met andere woorden de cruciale vraag: wat maakt een theorie waar of vals? Hiervoor kan je je niet beroepen op pathologische argumenten (bv. de geschiedenis van de particuliere onderzoeker of de schrijfstijl van de auteur), want dan kunnen we simpelweg tegenwerpen: kan een ware theorie niet overtuigend en op een erudiete wijze geschreven zijn? Een sappige, erudiete schrijfstijl over een tot de verbeelding sprekend onderwerp is immers geen voldoende bewijs voor de waarheid of valsheid van hetgeen gesteld wordt.

Zowel SKEPP als Viruswaanzin slagen er niet in om aan te tonen wat waar is, omdat beide kampen het object van de discussie als evident beschouwen. Als de complottheoretici gezien worden als zij die de waarheid niet zien,

voornamelijk omdat ze buiten de sociale band van de waarheidsprekers vallen (bv. wetenschappelijke consensus) en de virologen de waarheid niet zien omdat ze te dicht staan bij een ‘regerende elite’, dan hebben we met die argumenten enkel gesteld wat *niet voldoende* is voor waarheid. Hieruit volgt dat de waarheid van de één gegrond is in de overtuiging van de valsheid van de ander en vice versa. Zo komen we tot een impasse. Vanuit dit kader kan de impasse alleen beslist worden door te kiezen voor het een of het ander, en dus door positie in te nemen in een gepolariseerde ruimte. Het doet denken aan Humes overpeinzingen aan het eind van het eerste boek van *A Treatise on Human Nature* (1739). Daar mijmert hij over de gevolgen van zijn radicaal scepticisme. Door zijn scepticisme zou hij vervreemd zijn van zijn vrienden en medemens. Uiteindelijk beroept Hume zich op een natuurlijke inclinatie om de sceptische principes te verlaten.²⁰ Hij laat echter onbenoemd op basis van welke principes hij zijn scepticisme verlaat en geraakt daarmee geen stap verder.²¹ Zodoende eindigt Hume waar SKEPP en de complottheoretici ook eindigen, namelijk bij de *wil* om iets voor waar aan te nemen of niet. Zowel SKEPP als complotdenkers slagen er niet in de dwaling van de andere partij te bekritisieren zonder te verwijzen naar onwil, d.w.z., ‘de ander wil het niet zien’. Deze impasse gaat hand in hand met het fenomeen van polarisering. Ze is het gevolg van het niet in vraag stellen van de plaats van het object. Zoals hierboven beschreven nemen beide posities het feit als vanzelfsprekend. Als het twistpunt verondersteld wordt hetzelfde te zijn en de posities verondersteld worden contradictorisch te zijn, dan is de enige uitweg de waarheid van de een, door de valsheid van de ander. Exact omwille van die vooronderstellingen beperkt de confrontatie zich tot het in diskrediet brengen van de tegenstander. Daarom wordt de wil en de relatie daarvan tot waarheid aangehaald. Dit is echter geen nieuw fenomeen, zelfs in Kants werk²² vinden we die opvatting terug. Op verschillende plaatsen getuigt Kant van de opvatting dat er een invloed zou zijn van de wil op de waarheid. Daarnaast werd hem het verwijt gemaakt dat zijn praktische filosofie zou suggereren dat de werkelijkheid geconstitueerd of zelfs gecreëerd zou worden doorheen de wil. Hij behandelt deze kritiek op verschillende plaatsen.²³ Kant heeft echter iets heel anders te zeggen over waarheid.

Principes van waarheid bij Kant

Hierboven merkten we al op dat in de confrontatie tussen Viruswaanzin en SKEPP geen van hen ons van een principe van waarheid voorziet. Kant spreekt over het principe van waarheid als een principe van de perfectie van kennis,²⁴ waarna hij waarheid situeert in de overeenstemming tussen kennis en object.²⁵ We moeten dus op zoek naar een principe dat ons toestaat de overeenstemming tussen object en kennis te verfijnen. De definitie van waarheid als overeenstemming van kennis met het object is weliswaar een nominale definitie en betekent dat ik mijn kennis

enkel *in het denken* met het object kan vergelijken. Het object bevindt zich namelijk nog steeds buiten mij, terwijl de kennis ervan zich in mij bevindt. Zodoende kan ik niet anders dan mijn ‘kennis van het object’ met mijn ‘kennis van het object’ vergelijken. Zo komen we in een soort vicieuze cirkel terecht. De vraag “Wat is waarheid?”, moet dus volgens Kant het volgende betekenen: “*Of en in hoeverre* er een criterium is voor waarheid, welke zeker, universeel en nuttig in gebruik is”.²⁶

We beginnen met de vraag ‘*of* er een criterium is voor waarheid’. Er zijn, volgens Kant, twee mogelijke antwoorden op deze vraag: ofwel een *materieel*, of een *formeel* criterium van waarheid. Eerst beproeft Kant de mogelijkheid tot een materieel criterium. Opdat een dergelijk universeel criterium geldig zou zijn, dat wil zeggen voor alle objecten in het *algemeen* zou gelden, moeten we abstraheren van alle verschillen tussen objecten. Als we een *materieel* criterium van waarheid voorstaan, dan volgt echter dat we in de *specificiteit* van het object een criterium moeten kunnen vinden voor waarheid. Aangezien de specificiteit van een object vereist dat we het object onderscheiden van andere objecten, levert het ons geen principe van waarheid op dat in het *algemeen* geldig is en met andere woorden *los* van enig particulier object kan bepalen waaraan waarheid moet voldoen om waarheid te zijn. Met andere woorden, een materieel criterium grondt zich in het verschil tussen objecten, maar een waarheidscriterium moet los van de verschillende objecten kunnen bepalen wat waarheid is. Met een materieel criterium zou voor elk bepaald object steeds opnieuw een criterium gevonden moeten worden dat als principe geldt voor de perfectie van de overeenstemming tussen kennis en object. Met een dergelijk criterium zouden we in relativisme vervallen, want wat voor *dit* object geldt, geldt op grond van dit object, en daarom nog niet voor *dat* object. Zodoende kan een materieel criterium geen universeel geldig criterium zijn.

We moeten dus op zoek gaan naar een formeel waarheidscriterium. Jammer genoeg, zoals Kant meteen aangeeft, voorziet een formeel waarheidscriterium ons niet van voldoende grond om te bepalen *wat* waarheid is. Een formeel criterium staat ons enkel toe te bepalen aan welke voorwaarden waarheid *zou* moeten voldoen. Om te kunnen stellen dat *iets* waar is, heb je paradoxaal genoeg *ook* een materiële bepaling nodig. Dat wil zeggen, als we willen bepalen wat waarheid is, dan kunnen we universele formele regels formuleren waaraan iets moet voldoen om waar te zijn. Daarmee hebben we echter nog steeds niet bepaald welke inhoudelijke zaken waar zijn. De formele waarheidscriteria zijn met andere woorden de *conditio sine qua non* van waarheid, maar ook niets meer dan dat.²⁷

Daarmee zijn we aanbeland bij de vraag ‘in hoeverre er een criterium voor waarheid is’. Hiervoor formuleert Kant drie formele criteria van waarheid. Het eerste criterium is het principe van non-contradictie (PNC). Dit principe stelt dat twee logisch contradictorische dingen niet samen waar kunnen zijn. Dit eerste criterium is echter louter negatief. Het staat ons alleen toe te benoemen wat vals

is, maar nog niet wat waar is. Er opent zich door het PNC een oneindige waaier aan mogelijkheden van wat waar zou kunnen zijn. Dat wil zeggen, het principe van non-contradictie geeft nog geen logische grond waaruit we *noodzakelijk* tot waarheid kunnen concluderen, maar het toont dat iets *mogelijk* waar is. Bijgevolg, zonder het PNC is er niets mogelijk. Het tweede criterium is het principe van voldoende grond. Volgens dit principe moet er aangetoond worden dat het oordeel logisch gegrond is. Als aan het principe voldaan zou worden, moeten we kunnen besluiten tot het volgende: (1) het oordeel heeft gronden en (2) het heeft geen valse gevolgen.²⁸ Hieruit volgt dat we logisch tot de waarheid van de grond kunnen concluderen als we de waarheid van de gevolgen ervan kunnen vaststellen. We kunnen echter nooit alle gevolgen van de grond apodictisch kennen.²⁹ Als hier geldt dat we van de waarheid van de gevolgen kunnen concluderen tot de waarheid van de grond, dan geldt het ook omgekeerd. Dat wil zeggen, van zodra een negatief gevolg wordt geïdentificeerd, vervalt de waarheid van het antecedent ofwel de grond.³⁰

Daarmee is tegelijkertijd het derde criterium van waarheid geformuleerd, namelijk dat van de uitgesloten derde. Dit principe komt voort uit een samenstelling van de eerste twee principes en leidt tot een apagogisch bewijs.³¹ Kant geeft hiervoor het voorbeeld van de hypothese dat de aarde plat is, waarvan het gevolg zou zijn dat de poolster steeds op dezelfde plaats zou moeten staan. We weten middels het tweede principe dat wanneer een gevolg vals is, we tot de valsheid van het antecedent kunnen concluderen. De poolster staat niet steeds op dezelfde plaats. Vervolgens kunnen we uit de samenstelling van de eerste twee formele principes concluderen dat de hypothese vals is, dus de aarde niet plat is. Deze gevolgtrekking uit de principes van waarheid werkt evenwel enkel op voorwaarde van een strikte logische contradictie.

Eens de drie principes van waarheid uiteengezet zijn en tot het apagogisch bewijs doorgedacht zijn, poogt Kant het tegenovergestelde van waarheid te bepalen, namelijk: valsheid. In zoverre valsheid voor waarheid gehouden wordt, is het vergissing.³² We kunnen echter de oorzaak van vergissing niet in het verstand vinden. Het verstand volgt regels en mocht het op zichzelf werken, en dus louter regels volgen, dan kan het geen vergissingen maken. We spreken echter van een discursief verstand, algemeen gesteld een verstand waarin de waarheid bestaat in *de overeenstemming* van concept met object. Dat wil zeggen, het verstand zonder zintuiglijkheid vergist zich niet, maar het verstand functioneert enkel discursief middels de zintuiglijkheid. Op zijn beurt is zintuiglijkheid op zichzelf niet in staat te oordelen.³³ De grond en oorsprong van vergissing bevindt zich dan niet in het ene óf het andere kamp, maar in de onopgemerkte invloed van zintuiglijkheid op oordelen in het algemeen.³⁴ Met andere woorden, we kunnen vanuit de logische bepaling van waar- en valsheid concluderen dat de mogelijkheid zich te vergissen inherent is aan ons discursief kenvermogen. De onopgemerkte invloed van zintuiglijkheid op het verstand veroorzaakt *schijn van waarheid*. Dat laatste is niets anders dan het voor waar

houden alsof het objectieve grond heeft, terwijl het eigenlijk op louter subjectieve grond berust.

Resulteren in modi van voor waar houden

Het onderscheid tussen subjectieve en objectieve grond brengt ons tot Kants modi van voor waar houden (*Modi des Fürwahrhaltens*). We zagen dat de criteria van waarheid formele criteria zijn die ons niet toestaan met absolute zekerheid (apodictisch) te bepalen wat waar is, maar enkel apagogisch. Tot het laatste kunnen we enkel concluderen op voorwaarde van een strikt logische contradictie. Vervolgens ontstaat vergissing, dat wil zeggen valsheid voor waarheid nemen, bij gratie van ons discursief kenvermogen. Die discursiviteit van het kenvermogen ligt ingebed in de definitie van waarheid, namelijk in de overeenstemming tussen kennis en object. Daar vinden we tegelijkertijd de reden voor een conceptie van waarheid als principe voor de *perfectie* van kennis. Daarmee geeft Kant aan dat de overeenstemming hier meer of minder accuraat kan zijn. De principes van waarheid moeten ons vervolgens toestaan te evalueren in hoeverre de overeenstemming accuraat is. Vanuit de discursiviteit object/kennis in de bespreking van waarheid komt Kant tot een triade van verscheidene *modi* van voor waar houden: menen, weten en geloven.

In de gelijknamige sectie van de *Kritiek van de zuivere rede*³⁵ stelt Kant nogmaals dat waarheid “berust op de overeenstemming met het object, ten aanzien waarvan de oordelen van elk verstand dus onderling moeten overeenstemmen”.³⁶ De overeenstemming ten aanzien van een object installeert een derde punt dat *overeenstemming tussen oordelende subjecten* mogelijk maakt. Omwille van de installatie van dat derde punt, het object, als grond van een oordeel, is er “tenminste de veronderstelling” dat de oordelen een gemeenschappelijke grond delen. Zodoende is de overeenstemming niet louter onderhevig aan “de verscheidenheid van subjecten onderling”.³⁷ Met andere woorden, door de overeenstemming ten aanzien van het object als grond strekt de draagwijdte van het oordeel zich uit over alle redewezens. Daarentegen berust de vergissing of schijn, waarvan de mogelijkheid inherent is aan ons kenvermogen, wel op subjectieve gronden. Ter herinnering, schijn of vergissing bestaan daar waar valsheid voor waar gehouden wordt.

In de bespreking van de modi vertrekt Kant van het onderscheid tussen overreding (*Überredung*)³⁸ en overtuiging (*Überzeugung*). Overreding stemt voor Kant overeen met schijn en ontstaat dus daar waar “de grond voor het oordeel, die uitsluitend in het subject ligt, als objectief wordt beschouwd”.³⁹ De grond van een oordeel kan dus ofwel *louter* aan het subject toe te schrijven zijn, ofwel *ook* aan het object. Overreding staat tegenover overtuiging, die *wel* objectief toereikend is. Echter kan overtuiging subjectief niet van overreding onderscheiden worden. Een van de manieren om een onderscheid te bekomen is

de communiceerbaarheid.⁴⁰ In het geval iets communiceerbaar is, kunnen we op zijn minst veronderstellen dat er een gemeenschappelijke grond is. Hierin weerklinkt de noodzaak van een derde referentiepunt, namelijk dat er zonder een object⁴¹ geen onderscheid tussen overreding en overtuiging gemaakt worden. Om een uitweg uit deze subjectieve impasse te tonen, gebruikt Kant het voorbeeld van een weddenschap. In tegenstelling tot louter abstracte discussies over een stand van zaken en de oorzaken die daartoe geleid hebben, impliceert de weddenschap de subjectieve betrokkenheid van het voor waar houden. Deze betrokkenheid wordt, aldus Kant, gegarandeerd door de kwantiteit van dukaten die men durft inzetten in de weddenschap. Men durft gerust wedden voor 1 dukaat, maar voor 10 dukaten zal men merken dat men zich mogelijks vergist.⁴² Het voorbeeld van de weddenschap toont waar het ongemak vandaan komt met betrekking tot een naaste die iets radicaal anders voor waar houdt. Denk hierbij aan het voorbeeld van de vraag tijdens de lezing over complotdenken, reeds vermeld in de introductie. Het ongemak toont dat er, net als in een weddenschap, iets van onszelf op het spel staat. Met andere woorden, de ongemakkelijkheid representeert de subjectieve betrokkenheid. Omdat hetgeen op het spel staat (de geliefde persoon/de tien dukaten), mogelijks verloren kan gaan, beseffen we plots dat we ons *kunnen* vergissen en dus kunnen verliezen. De confrontatie met de verondersteld radicale antithese, zoals Kant die opvoert met het voorbeeld van de weddenschap, steunt op de veronderstelling dat we over eenzelfde object spreken en dus dat de enige manier om uit de impasse te geraken erin schuilt de valsheid van de these van de ander aan te tonen. Kants principes van waarheid tonen echter dat waarheid allereerst bestaat bij gratie van het oordeel. Als we ons dus willen oriënteren ten aanzien van waar en vals, ten aanzien van overtuiging en overreding, dienen we dus de vraag te stellen naar de grond van ons oordeel.

Vanuit de duale verhouding tussen overtuiging en overreding ontvouwen zich de modi van voor waar houden. Kant bepaalt het voor waar houden nader als de “subjectieve geldigheid van het oordeel in relatie tot de overtuiging (welke tegelijkertijd objectief geldt)”.⁴³ Voor waar houden betreft dus in hoeverre we overtuigd zijn van de algemeen universele geldigheid van het oordeel. De drie modi moeten dus gelezen kunnen worden binnen een verhouding van een denkend wezen tot waarheid. De drie modi, menen, weten en geloven, worden als volgt bepaald:

“*Menen* is een met bewustzijn *zowel* subjectief als objectief ontoereikend voor waar houden. Is het laatste louter subjectief toereikend en wordt het tegelijkertijd voor objectief ontoereikend gehouden, dan heet het *geloven*. Tenslotte heet het *zowel* subjectief als objectief toereikend voor waar houden het *weten*”.⁴⁴

Dezelfde as die vergissing van waarheid onderscheidt, subjectief versus objectief, verdeelt de modi op basis van de toereikendheid van de grond. Kant voegt daar nog aan toe: “De subjectieve toereikendheid heet *overtuiging* (voor mijzelf), de objectieve *zekerheid* (voor iedereen)”. Een verhouding tot waarheid die in eerste

instantie tweeledig lijkt te zijn, i.e., in lijn met de waarheidswaarden 0 óf 1, ofwel vals, ofwel waar, ontvouwt zich hier in een triade. Doorheen de triade wordt het onderscheid gemaakt middels de toereikendheid van de subjectieve en objectieve grond. Diezelfde grond kan dus ofwel toereikend of ontoereikend zijn. Het lijkt nogal voor de hand liggend dat geloven objectief ontoereikend is, maar wat de consequenties van de ontoereikendheid zijn, is minder voor de hand liggend dan op het eerste gezicht lijkt. Verschillende vragen dringen zich op: wat met het geloven? Als het niet objectief is, is het dan loutere subjectieve spelerei? Moeten en kunnen we tot weten komen of is weten primair aan de andere modi? Wat betekent het menen, als subjectief en objectief ontoereikend voor waar houden? En wat met de vierde plaats die logisch gesuggereerd wordt: objectief toereikend en subjectief ontoereikend? Een antwoord op al deze vragen zou mij te ver van het onderwerp leiden, maar zal toch op de achtergrond spelen van de bespreking van iedere modus hieronder.

Kant vangt zijn bespreking aan bij het menen, maar moet daar onmiddellijk ook het weten bij betrekken: “Ik mag mij nooit wagen te *menen*, zonder tenminste iets te *weten*, waardoor het oordeel, dat op zichzelf slechts problematisch is, een verknoping met de waarheid krijgt die, hoewel niet volledig, toch meer is dan een willekeurige verzinsel”.⁴⁵ Met andere woorden, van zodra het menen in eenzelfde ‘subject’ met het weten van ‘op zijn minst *iets*’ samengaat, verknoot het oordeel zich met de waarheid en verheft het zich tot meer dan een willekeurig verzinsel. Zonder deze verknoping en de zekerheid daarvan is alles spel der verbeelding. Of om vanuit de modi zelf te spreken: het menen articuleert de ruimte waarbinnen het voor waar houden mogelijk is en waarbinnen het onderscheid tussen geloven en weten gemaakt kan worden. Dit kan echter niet zonder dat er altijd al iets geweten is en hier vinden we het principe van non-contradictie terug. Dit principe, inherent aan het verstand dat op zichzelf regels volgt, bepaalt wat niet mogelijk is en opent daarmee een resem aan mogelijkheden.

Naast het weten en het menen is er nog een derde modus van voor waar houden. Deze modus duidt de ruimte waar volgens het transcendentale gebruik van de rede het weten te veel, maar het menen te weinig is.⁴⁶ Het gaat hier om het geloven, dat eerder als subjectief toereikend, maar objectief ontoereikend voor waar houden bepaald was. Voor geloven geldt dat het vanuit theoretisch opzicht niet op bijval kan rekenen, daar subjectieve gronden zich niet staande houden zonder empirische gronden, noch in gelijke mate gecommuniceerd kunnen worden aan anderen.⁴⁷ Met andere woorden, geloven kan niet op eenzelfde manier gecommuniceerd worden als weten.⁴⁸ Zo krijgen we dus een triade, met een vorm van voor waar houden dat subjectieve noch objectieve toereikendheid impliceert (menen), maar toch niet louter hersenspinsel is. Verder hebben we een subjectief toereikend en objectief ontoereikend voor waar houden (geloven). Deze vorm kan geen bijval verwachten. Kant maakt een onderscheid tussen pragmatisch, doctrinaal en moreel geloof. Een uitgebreide discussie hiervan zou mij te ver

leiden van het onderwerp van dit artikel.⁴⁹ Samengevat gaat het bij geloof in het algemeen over “de leiding die een idee me geeft, en [...] de subjectieve invloed ervan op de bevordering van de handelingen van mijn rede, waardoor ik me aan die idee vasthoud, ofschoon ik die idee in speculatief opzicht niet kan verantwoorden”.⁵⁰ Bij *pragmatisch* geloof gaat het over alledaagse handelingen waarvoor men een idee behoeft, bv. dat iemands onderneming winstgevend zal zijn. Onder *doctrinaal* geloof vinden we de leer van het bestaan van God in theoretisch opzicht, bv. de vooronderstelling van een hoogste intelligentie welke op zijn beurt de vooronderstelling van een intelligibele structuur in de natuur legitimeert. Ten slotte, *moreel* geloof duidt het geloof in God en het hiernamaals ter ondersteuning van moraliteit. Weten onderscheidt zich van geloof door de toereikendheid van objectieve grond, maar deelt met geloof de toereikendheid van subjectieve grond. Met andere woorden, weten is een voor waar houden dat niet louter berust op subjectieve grond en dus mededeelbaar is.

Het vraagstuk van deze triade, en dus de mogelijke oriëntering daarin, opent zich doorheen de vraag naar objectiviteit. Deze sectie ving aan met het onderscheid tussen overtuiging en overreding en de noodzakelijkheid van een object. Wanneer iets communiceerbaar is, kunnen we op zijn minst veronderstellen dat er een gedeeld object is. Uit deze veronderstelling kunnen we echter nog niet concluderen tot de objectieve geldigheid van het oordeel. Met Kants filosofie en zijn modi van voor waar houden is de overeenstemming met het object niet langer evident.

Tegenspraak is nog geen kritiek

Kant trekt de oriëntering van het denkend wezen met betrekking tot waarheid van het *wat* naar *hoe* iets voor waar gehouden wordt. Hiermee verschuift de focus van een materieel principe naar een formeel principe van waarheid, van *inhoud* naar *vorm*. Voor de discussie in een gepolariseerde wereld vertaalt dit zich naar een kritische wending ten aanzien van een evident object van discussie. Eens bepaald dat, inzake waarheid, we met formele principes te maken hebben, kan men geen universele geldigheid bekomen louter op basis van het object. Het laatste veronderstelt namelijk een materieel waarheids criterium en leidt zo tot relativisme. De waarheidsprincipes die Kant wel meegeeft, zijn geen positieve, exhaustieve principes voor de bepaling van wat waar is, maar de formele criteria die leiden tot de noodzaak materiële data eronder te brengen. Zo kunnen we stellen dat waarheid op zich uit noodzakelijke maar inhoudsloze regels bestaat, die toestaan tot valsheid te concluderen. Hieruit volgt dan ook het derde principe, waardoor we middels de valsheid van de these, op voorwaarde van de eerste twee principes, kunnen besluiten tot waarheid van de antithese. Dit is een apagogisch bewijs. De argumentatiestructuur in het debat tussen SKEPP-adepten en complottheoretici dient vanuit de veronderstelling van strikte oppositie begrepen

te worden. Men veronderstelt over eenzelfde object spreken, anders zou er geen sprake zijn van strikte oppositie. Vanuit dit kader zien zij zich ook niet genoodzaakt te argumenteren over hoe we tot dat object komen. Zo vervalt het debat tot het in diskrediet brengen van de tegenstander. Kant opent daarentegen de meer fundamentele, onderliggende vraag naar het object.

Kants bepaling van valsheid toont enerzijds hoe het oordeel fundamenteel is voor een denken en dus een kennen überhaupt en, anderzijds, hoe vergissing inherent aan de constitutie van het kenvermogen is. Met andere woorden, de mogelijkheid van vergissing is geïmpliceerd in het vermogen dat kennis überhaupt mogelijk maakt⁵¹. Zo'n notie van vergissing staat in schril contrast met het weten en niet-weten, die de posities bepalen in het debat tussen SKEPP en Viruswaanzin. In dat debat vormen weten en niet-weten een strikte oppositie, die zich stoelt op een gemeenschappelijke grond van het object. Vanuit de rechtstreekse confrontatie over een verondersteld gedeelde grond valt niets vruchtbaars te verwachten als we niet eerst en vooral de vraag stellen of we over eenzelfde object spreken. Deze vraag kan maar opengesteld worden vanuit Kants transcendentale wending, namelijk vanuit het openstellen van de grijpruimte waarbinnen het object gegrepen *kan* worden. Als dit luik niet opengesteld wordt, blijven we ons blind staren op een verondersteld zelfde object. Eigenlijk is het vrij eenvoudig. Aangezien we menen het met elkaar eens te zijn over het object (de voorwaarde van de oppositie) maar we het niet met elkaar eens zijn, moeten we de volgende vraag stellen: waarom zijn we het dan niet met elkaar eens? In deze vraag weerklinkt het onderscheid tussen overreding en overtuiging, welke respectievelijk overeenkomen met niet-weten en weten. Het onderscheid tussen overreding en overtuiging vinden we terug in het debat tussen SKEPP en Viruswaanzin. Freud zou bijvoorbeeld mensen hebben kunnen overreden door zijn erudiete schrijfstijl. Net zozeer vinden we bij complottheoretici dat mensen zich hebben laten overreden door listige overheidscommunicatie. Beide kampen bestrijden elkaar met argumenten die zich richten op subjectieve mechanismen als oorzaak voor het voor waar houden. Kant maakt duidelijk dat een dergelijke psychologisering van de schijn bij de ander geen voldoende grond geeft om waar van vals te onderscheiden. Dat wil zeggen, men *kan* overreding subjectief niet van overtuiging onderscheiden. Dat betekent niet alleen dat één subject op zichzelf onmogelijk dit onderscheid kan bewerkstelligen, maar dat betekent *ook* dat men op basis van subjectieve argumenten (beïnvloeding door schrijfstijl, sociale kring, de wil, ...) nog niet bewezen heeft dat iets vals of waar is. Zo leidt de dichotomie overreding-overtuiging tot de triade van modi van voor waar houden, die van elkaar onderscheiden worden aan de hand van subjectieve en objectieve toereikendheid.

Menen, geloven en weten zijn de modi die beantwoorden aan de vormen van subjectieve geldigheid van het oordeel in relatie tot overtuiging, ofwel objectieve geldigheid. Dat wil zeggen, met betrekking tot het vraagstuk van het object, welke het *duale* verschil bewerkstelligt tussen louter voor mij geldig en

voor iedereen geldig, zijn er *drie* vormen van voor waar houden. Opdat deze vormen zich laten onderscheiden ten aanzien van de subjectieve geldigheid in relatie tot de objectieve geldigheid, moet er iets op het spel staan. Zolang er niets op het spel staat, vertrekt men vanuit een verondersteld weten en van zodra er iets op het spel staat, be vraagt men dit weten. De plaats van geloof, in zijn verschillende hoedanigheden, is cruciaal in het debat tussen SKEPP en Viruswaan zin. Vanuit de optiek van oppositie lopen we vast, maar geloof duidt een cruciale plaats in het voor waar houden aan, namelijk die van vrouwen. Deze modus van voor waar houden stelt niet alleen dat de ander op bepaalde plaatsen niet-weet, maar ook dat men zelf op bepaalde plaatsen niet-weet. Zolang men het debat voert vanuit een veronderstelde autoriteit over het object blijft de plaats van geloof onbenoemd en spreekt men langs elkaar, dat wil zeggen, spreekt men zonder elkaar te horen.⁵²

De vertwijfelde reactie op de radicaliteit van een naaste, zoals we in de introductie zagen, kan aan de hand van de modi begrepen worden. Geconfronteerd met een ogenschijnlijk radicale oppositie ontstaat er twijfel over de sterkte van het eigen voor waar houden. Daarbovenop tonen de modi van voor waar houden dat er, in eender welke situatie, drie mogelijke posities zijn ten aanzien van voor waar houden. De modi volgen uit de relatie van het denkend wezen tot waarheid, als voor iedereen geldig oordeel. De logische formele criteria openen de mogelijkheid van kennis, dat wil zeggen, zonder de principes van waarheid is kennis onmogelijk. Tegelijkertijd weten we dat de logische formele principes op zich leeg zijn en om materiële invulling vragen. Op het punt van materiële invulling betreedt de discursiviteit van het menselijk kenvermogen de discussie. Deze discursiviteit brengt de vergissing met zich mee. Een denkend wezen komt tot kennis door het samenspel van zintuiglijkheid en verstand, i.e. vermogens die zich, op zichzelf beschouwd, niet kunnen vergissen en dus ook niets kunnen kennen. Zo delen vergissing en kennis dezelfde mogelijkheidsvoorwaarde en dit opent de reflectieve vraag naar hoe zeker men kan zijn. Die laatste houding ontbreekt in het debat tussen SKEPP en Viruswaan zin.

In de eerste sectie bespraken we een gepolariseerd veld van waar of vals, voor of tegen, links of rechts, waarin de positie wordt miskend die het mogelijk maakt om te kunnen spreken van waar óf vals. De weigering om de vraag naar waarheid te stellen is de weigering zich af te vragen wat het eigen voor waar houden *legitimeert*. De vraag naar de legitimatie van het menselijk kenvermogen en de rechtspraak ervan tekent Kants kritische wending en vertaalt zich ultiem in de modi van voor waar houden, waarbij het menen iets voor waar houden is zonder zich ergens aan te binden. Deze vorm resoneert met de scheiding van mogelijkheid en existentie. Dat iets het geval is, volgt niet uit de mogelijkheid daarvan. Zo volgt uit het PNC de mogelijkheid, maar niet de existentie. Met die scheiding opent Kant de vraag van het object, een vraag die zoek is in een gepolariseerd debat. De schijn van een strikt logische oppositie wordt alleen maar

behouden op voorwaarde dat we weigeren de vraag te stellen naar de plaats die toestaat iets te kunnen (be-)grijpen. Met de noties van subjectieve en objectieve toereikendheid stelt Kant exact deze vraag. Binnen die verhouding van toereikendheid in het voor waar houden überhaupt articuleert Kant: 1) het veld waarbinnen iets voor waar wordt gehouden (menen); 2) een niet geheel communiceerbare, maar toch noodzakelijke positie (geloven); 3) communiceerbaarheid voorbij een strijd om het object (weten). De drie posities staan niet los van elkaar, maar komen voort uit de specificiteit van het menselijk kenvermogen. Kants modi en bij uitbreiding zijn kritische filosofie, tonen dat de onenigheid tussen mensen niet bestaat omwille van de ander, die niet zou weten wat hij/zij gelooft, niet omwille van de ander die te dom of onwillig zou zijn het ware te zien, maar omdat het kenvermogen *zelf* (het kenvermogen dat überhaupt kennis mogelijk maakt) geen eenheid vormt. De affirmatie van een verdeeldheid opent een andere weg. Een die de oorzaak van vergissing niet in de specifieke ander zoekt en daardoor niet genoodzaakt is tot subjectieve argumenten. Die andere weg veronderstelt ook dat de voorheen veronderstelde tegenstander over eenzelfde verdeeld kenvermogen beschikt en dus ook tot hetzelfde object moet *kunnen* komen. Aan kritiek doen betekent dus niet argumenteren dat alles wat de tegenstander zegt fout is op grond waarvan de ‘voorstander’ gelijk heeft.

Ik moest het *weten* opheffen, om plaats voor het *gelooft* te verkrijgen.⁵³

Conclusie

In het eerste deel van dit artikel bespraken we de oppositie die de vorm aanneemt van een dodelijke dichotomie, dat wil zeggen, een oppositie van de orde jij óf ik. We zagen hoe deze positionering maar bestaat doordat men over hetzelfde object meent te spreken. Vervolgens ent de strijd tussen voor- en tegenstanders zich op de vraag wie het recht heeft om over dat object te spreken. Kants kritische filosofie stelt daarentegen net de vraag naar het object centraal en opent daarmee een heel andere ruimte. Zijn principes van waarheid, hoewel universeel geldig, blijven op zichzelf onvolledig. De poging positieve waarheid te bekomen, opent de deur voor valsheid en vergissing. Vanuit deze verdeeldheid inherent aan het kenvermogen ontplooiën zich de modi van voor waar houden. Kritiek, als de vraag naar het object, analyseert een gepolariseerd veld zodanig dat er een veld van oriëntering tevoorschijn komt, d.w.z. een veld waarbinnen de relatie tussen de kenner en het gekende de krijtlijnen uitzet. Zo'n aanpak leent zich niet tot een jij-óf-ik-gevecht, maar vraagt om argumenten en het doordenken van een logica.

Noten:

¹ Mijn speciale dank gaat uit naar de constructieve feedback van dhr. Matthias Verlinden en de anonime reviewers.

² Bijvoorbeeld in de documentaire van Tim Verheyen, *Fake News en ik* (VRT MAX. (z.d.). <https://www.vrt.be/vrtnu/a-z/fake-news---ik/>), waar mensen getuigen over hun ervaring met complotdenken; of twee artikels die verschenen over hoe om te gaan met complotdenkers: *DPG Media Privacy Gate*. (z.d.). <https://www.humo.be/nieuws/geloofte-familielid-dat-corona-een-complot-is-van-een-kidnappende-en-bloeddrinkende-elite-dan-help-t-deze-telefoonlijn-daarmee-om-te-gaan~bd5596b5/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>

Jonk, E. (2022). Zo praat je met vrienden of familie die in complottheorieën geloven (5 tips). *Metronieuws.nl*. <https://www.metronieuws.nl/in-het-nieuws/binnenland/2021/07/praten-vrienden-familie-complottheorieen-5-tips/>.

³ Ik gebruik ‘adepten’ zodat ik twee posities kan geven en beseft dat zij die tot de beweging SKEPP gerekend kunnen worden niet zomaar onder een noemer geplaatst kunnen worden. Andersom, lijkt mij hetzelfde te gelden voor sommige die onder ‘complottheoretici’ vallen. Dit artikel is dan ook een poging om doorheen de oppositie te argumenteren voor een andere benadering.

⁴ Wat voor dit artikel belangrijk is aan het onderscheid tussen functie en argument, is dat de functie op zichzelf geen geheel vormt, maar wel het argument bepaalt.

⁵ Op aanraden van een anonieme reviewer specificeer ik hier dat de nadruk op object gelezen dient te worden in het licht van de legitimatie van de uitspraak. Hierdoor gaat het over een object in het algemeen en niet over een specifiek, bepaald object. In de volgende sectie argumenteer ik dat discussies zoals die tussen SKEPP en complotdenkers gekenmerkt worden door een argumentatieve structuur die zichzelf acht te legitimeren door louter te herhalen dat iets het geval is en niet het andere. Wat in dit artikel ‘object’ genoemd wordt, correspondeert met het object van de argumentatie, welke in discussies weleens aangehaald wordt als legitimatie van een oordeel.

⁶ Over SKEPP. (2022, 7 oktober). *SKEPP*. <https://skepp.be/nl/over-skepp> ; geraadpleegd op 07/02/2023

⁷ Viruswaanin.be. (2021a, november 30). Van Gucht schittert alweer in zijn rol als Pinokkio. *Viruswaanin.be*. <https://www.viruswaanin.be/post/van-gucht-schittert-alweer-in-zijn-rol-als-pinokkio>; geraadpleegd op 8/03

⁸ Ibid.

⁹ Viruswaanin.be. (2021, 21 december). Opnieuw verschalkt slechte wiskunde de politici. *Viruswaanin.be*. <https://www.viruswaanin.be/post/opnieuw-verschalkt-slechter-wiskunde-de-politici>; geraadpleegd op 08/03/23

¹⁰ Blancke, S., Boudry, M., & Pigliucci, M. (2017). Why do irrational beliefs mimic science? The cultural evolution of pseudoscience. *Theoria*, 83(1), 78-97.

¹¹ Ibid., 81-82.

¹² Ik wil hier wijzen op hoe zeker de laatste twee vuistregels centraal staan in het discours van complottheoretici. Dit punt gaat naar het hart van wat ik hier probeer over te brengen. Deze vijf vuistregels kan je terugvinden bij complottheoretici. Het verschil is een klein accent dat cruciaal blijkt te zijn voor het vertrouwen in een autoriteit. Kants principes van waarheid en de modi van voor waar houden staan ons toe dit kleine verschil te articuleren.

¹³ Het onderscheid tussen principes en vuistregels ligt er in dat principes, zoals Kant (zie volgende sectie) er uiteen zet en zoals de vraag naar waarheid betaamt, voorbij intersubjectieve conventies gaan. Ik anticipeer hier dus wat ik verder argumenteer,

namelijk dat Kant zijn principes van waarheid een leidraad voor waarheid vormen voorbij sociale conventies, deze vuistregels echter niet.

¹⁴ *Wie de menselijke geest wil begrijpen, leest beter Darwin dan Freud.* (2022, 18 augustus). Maarten Boudry. <https://maartenboudry.be/2022/08/wie-de-menselijke-geest-wil-begrijpen-leest-beter-darwin-dan-freud.html>; geraadpleegd op 13/03/2023. Ik neem deze ‘populaire’ tekst omdat deze ingrijpt op de wetenschappelijkheid van de psychoanalyse en daardoor, mijns inziens, representatief is voor de argumenten die gebruikt worden ten aanzien van de ‘wetenschappelijkheid’ van complottheorieën.

¹⁵ Ik reduceer wetenschappelijke praktijk niet tot sociale conventies. Het argument hier met de schijnbare nevenschikking tussen ‘wetenschappelijke consensus’ en ‘sociale band’ doelt op het argumenteren vanuit de ‘wetenschappelijke consensus’ zonder te beargumenteren (1) wat dat is, (2) hoe men er komt, en (3) hoe datgene wat voor waar gehouden wordt door de wetenschappelijke consensus meer waarheid geniet. Met andere woorden, argumenteer ik dat in Boudry’s argumentatie, alsook in die van Viruswaanzin, deze nevenschikking voorondersteld is.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ik wil hier wijzen op de karakterisering van ‘intellectuelen’, een vorm die niet vreemd is aan complotdenkers’ ‘politieke elite’.

¹⁹ *Wie de menselijke geest wil begrijpen, leest beter Darwin dan Freud.* (2022, 18 augustus). Maarten Boudry. <https://maartenboudry.be/2022/08/wie-de-menselijke-geest-wil-begrijpen-leest-beter-darwin-dan-freud.html>; geraadpleegd op 13/03/2023.

²⁰ Hume, D. (1739/1985). *A Treatise on Human Nature*. Penguin Books: Londen. p.317.

²¹ Het is exact op dit punt dat Kant Hume verwijt niet ver genoeg te gaan met zijn scepticisme Prol., AA04:262.

²² Alle verwijzingen naar Kant zijn in overeenstemming met de richtlijnen van de Akademie Ausgabe (Kant, Immanuel: Gesammelte Schriften Hrsg.: Bd. 1–22 Preussische Akademie der Wissenschaften, Bd. 23 Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, ab Bd. 24 Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Berlin 1900ff.). Dat wil zeggen, eerst wordt er naar de specifiek band verwezen (AA gevolgd door het nummer), daarna de pagina in die band. Dit is met uitzondering voor de Kritiek van de zuivere rede, welke de A- en B-nummering volgt, waarvoor ik standaard de B-nummering gebruik. Voor citaten uit de Kritiek gebruik ik de Boomvertaling van Veenbaas en Visser, de vierde oplage, tenzij anders aangeduid.

²³ Log, AA09:73

²⁴ Log, AA09:49

²⁵ Log, AA09:50

²⁶ Ibid.

²⁷ Log, AA09:51

²⁸ Ibid.

²⁹ Log, AA09:52

³⁰ Log, AA09:52

³¹ Ofwel een bewijs uit het ongerijmde van het tegendeel. De verdere bespreking legt uit hoe zo’n bewijs werkt.

³² Log, AA09:53

³³ O.a.: Log, AA09:53; EEKU, AA20:230-231n; KpV, AA05:144n

³⁴ Log, AA09:53-4

³⁵ KrV, B848-859

³⁶ KrV, B848

³⁷ KrV, B849

³⁸ KrV, B848f. Ik wijk hier af van de Boomvertaling. De vertalers gebruiken ‘overtuig-
heid’ voor *Überredung*. Overreding is, mijns inziens, de betere vertaling, daar het (1)
dichter bij het Duits blijft en (2) de oppositie beter uitdrukt zoals deze op dat moment in
de tekst ontwikkeld wordt.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Men zou in de communiceerbaarheid mogelijk een anticipatie van de vuistregels zoals
gebruikt door Boudry et al. (2017) kunnen lezen. Het is inderdaad zo dat Kant wijst op de
rol van communiceerbaarheid om overtuiging van overreding te kunnen onderscheiden,
echter mogen we hier niet te snel gaan. Communiceerbaarheid bekomt *op zijn minst het*
vermoeden dat men over een gemeenschappelijk object spreekt (B849). Daarmee is nog
niet gezegd dat men over eenzelfde object spreekt, laat staan met welke vorm van voor
waar houden men te maken heeft. Voor dat laatste is de weddenschap indicatief, m.a.w.,
datgene wat ons toestaat loutere overreding van subjectieve overtuiging te onderscheiden
(B852). De vuistregels berusten op *vertrouwen*, maar juist de aard daarvan laten ze
onbesproken.

⁴¹ In de brede betekenis van het woord: als iets buiten het subject, maar daarom nog niet
volledig onafhankelijk daarvan.

⁴² KrV, B852-853

⁴³ KrV, B850

⁴⁴ KrV, B850, vertaling aangepast

⁴⁵ KrV, B850

⁴⁶ KrV, B851

⁴⁷ KrV, B852

⁴⁸ Volgens Kant kan men wat er geloofd wordt niet in gelijke mate communiceren als het
weten. Met andere woorden, geloven kan zich niet beroepen op dezelfde universaliteit als
weten. Toch laat Kant een deur open voor iets wat op universaliteit lijkt in het geloven met
betrekking tot moraliteit (*Sittlichkeit*). Daar stelt Kant: “Wanneer eenmaal een doel
voorgesteld is, zo zijn de condities voor het bereiken ervan hypothetisch noodzakelijk.
Deze noodzakelijkheid is subjectief, maar toch alleen relatief (*komparativ*) toereikend, als
ik helemaal geen andere voorwaarden weet, onder welke het doel te bereiken zou zijn;
maar zij is absoluut en voor iedereen toereikend, wanneer ik zeker weet dat niemand andere
voorwaarden kan kennen die tot het vooruitgezette doel leiden.” (KrV, B852; mijn
vertaling) Dat laatste is absoluut noodzakelijk geloof.

⁴⁹ KrV, B852-58

⁵⁰ KrV, B855

⁵¹ Om verwarring te vermijden, keer ik hier nog eens terug op wat de oorzaak van valsheid
is. Allereerst is het niet zintuiglijkheid en verstand op zich, want op zichzelf kunnen deze
zich onmogelijk vergissen. Het is ook niet de natuur welke onze vergissing veroorzaakt
(JL, AA09:54). Vergissing ligt als mogelijkheid in ons kenvermogen vevat, dat wil
zeggen, in de gespletenheid tussen verstand en zintuiglijkheid ligt de oorzaak van
vergissing en kennis.

⁵² Dat geloof een noodzakelijke plaats in de triade van het voor waar houden inneemt,
impliceert dat wanneer de vraag naar de legitimiteit van het weten niet gesteld wordt,
geloof onbenoemd blijft en men zodoende des te geloviger is. Hegel maakt dit argument
in de eerste alinea van *Glauben und Wissen* (1802) wanneer hij de strijd tussen de
verlichting en religie ofwel weten en geloven bespreekt. Waarbij de rede als maagd van

het geloof ten strijde trok tegen geloof om uiteindelijk, na het sluiten van vrede, terug
maagd van het geloof te worden.

⁵³ KrV, Bxxx